

УДК 007:304:070

Надія Шаповаленко**ПРОБЛЕМАТИКА ПУБЛІЦИСТИКИ ІВАНА ФРАНКА
РАНЬОГО ПЕРІОДУ (1875–1883 рр.)**

У статті аналізується проблематика ранньої публіцистики Івана Франка. Багатство її палітри — селянська та робітничка тематика, проблеми освіти та церковного життя, а також питання адміністративного управління — свідчить про те, що Каменяр уже на початку творчого шляху віддзеркалював цілісну картину становища українців Галичини.

Ключові слова: Іван Франко, українська публіцистика 1870–1880 рр., публіцистична комунікація, українці Галичини.

В статье анализируется проблематика ранней публицистики Ивана Франко. Богатство ее палитры — крестьянская и рабочая тематика, проблемы образования и церковной жизни, а также вопросы административного управления — свидетельствует о том, что Каменяр еще в начале творческого пути отображал целостную картину положения украинцев в Галичине.

Ключевые слова: Иван Франко, украинская публицистика 1870–1880 гг., публицистическая коммуникация, украинцы Галичины.

The article analyzes the problems of the early publicist works by Ivan Franko. The richness of their palette — peasant and working topics, problems of education and religious life as well as the question of administrative governing — demonstrates that Kamenyar depicts the complete picture of Halychyna Ukrainians status at the beginning of his creative path.

Key words: Ivan Franko, Ukrainian publicist works of 1870–1880s, publicist communication, Halychyna Ukrainians.

Потяг Івана Франка до публічного, резонансного, політично-гострого слова цілком відповідала саме українським суспільно-політичним потребам часу, історичного моменту. Письменник, як ніхто інший, відчував наближення великої соціальної бурі, коли вирішуватиметься доля його народу. Україна на той час не мала достатньої кількості свідомої інтелігенції, масових політичних партій, сформо-

ваного більш-менш міцного національного капіталу, ні власного університету, ні армії. Все це тією чи іншою мірою мусила компенсувати література, усне, друковане слово й, насамперед, публіцистика. У сукупності із практичною організаційною працею серед людей.

Публіцистику І. Франко трактував у широкому контекстному фоні літератури й журналістики. Дослідники цілком слушно наголошують на тому, що під впливом австрійсько-німецьких традицій ще в другій половині XIX ст. у Галичині слова «публіцистика» і «журналістика» вживали як синонім. Скажімо, Осип Маковей свою статтю, присвячену 50-річчю «Зорі Галицької», назвав «П'ятьдесятилітній ювілей руської публіцистики» [ЛНВ. — 1898. — Т. 2. — Кн. 5]. Поступово ці поняття диференціювалися. У трактуванні І. Франка публіцистика асоціюється все-таки з певним видом літературної праці в періодичній пресі.

Дослідник публіцистики І. Франка М. Нечиталюк на основі осмислення цілої низки міркувань письменника дає таке описове тлумачення цього неоднозначного явища: «Якщо стисло зібрати франкові критерії і принципи, що загалом відображають зміст його вчення про публіцистику в єдину формулу, то, згідно з його теорією, справжня публіцистика, на відміну від так званої «лубочної публіцистики...», яку він відкидав, це специфічний вид літературно-журналістської творчості, характерними рисами якого є органічний зв'язок з політичним і культурним життям суспільства («політичним моментом»), актуальність і оперативність («моментальність») реагування на політичні події, науковість і переважно полемічність обговорення у пресі злободенних суспільно-політичних та інших питань у довільній документальній емоційно-образній формі з метою ідеологічного й морально-етичного впливу на радикальну зміну («переродження») панівної громадської думки («опінії») у дусі прогресивних ідей часу» [8, 217].

Це справді спроба описати на основі певних параметрів (місце побутування, мета, виконване завдання раціонального й емоційного тощо) живе й суперечливо літературне творче явище, а не дати йому цілісне визначення, якого в І. Франка немає. У 60–70-х роках минулого століття у журналісткознавстві робилися спроби системного погляду на публіцистику на підставі функціонального аналізу. Йшлося про взаємозв'язаний ланцюжок понять: функції — предмет — зміст —

форма — метод, яких ще задовго до цього торкався й І. Франко. Він, зокрема, звертав увагу на те, що вагомий журналістський матеріал виконував певну суспільно-політичну функцію, формував або змінював громадську думку. Дуже важливе його судження про те, що лише той письменник може мати значення, який може сказати читачам вагоме слово з приводу великих питань і у такій формі, яка б найбільш відповідала їх національній вдачі. Слово це мало нести вагому думку, викликати відповідну дію, зворушуючи розум і почуття людини.

М. Шлемкевич акцентує увагу на тому, що публіцистика відіграла особливу роль саме в українській історії і пояснює її тим, що це «особливо наше, українське прагнення поєднати мислення і діяння, прагнення до постійної близькості Духа і життя, виразниками якого були і Сковорода, і... новочасні публіцисти» [11, 111]. Автор прогнозує, що й надалі наш менталітет актуалізуватиме розвиток саме цього виду духовної творчості: «Коли сердечна туга і мрія українства не в сфері абстрактних цінностей, але і цінностях, здійснюваних і переживаних, і коли згідно з цим темою українського мислення є щастя справедливого і одночасно гарного життя, тоді публіцистика буде й далі правдоподібно осередньою і рішальною силою тих шукань і прагнень» [11, 112].

Творчий шлях Івана Франка як журналіста та публіциста був тривалим і складним. Він розпочався з роботи в журналі «Друг». Поява «Друга» в Галичині припадає на період формування москвофільських та народовських партійних сил. Журнал почав виходити весною 1874 року як орган москвофільської студентської організації «Академічний кружок», який існував у Львові з 1871 р. Москвофільську політику в журналі «Друг» лобіював Любаш, якому за це виплачував гроші («пособія») петербурзький благодійний комітет. Але з приходом у журнал Михайла Павлика в жовтні 1874 р. та Івана Франка (перші публікації з'являються в журналі з 1875 р.) атмосфера в редакції змінилася, що проявилось, зокрема, в дискусії з мовних питань. Як писав М. Павлик, у редакційному комітеті «Друга» наприкінці 1874 р. «пішла завзята боротьба проти партії общеруської» [цит. за 4, 22].

Іван Франко прибув із Дрогобича до Львова влітку 1875 р. Перші його публікації в журналі «Друг» — вірші, написані раніше, в Дрогобичі, за своєю тематикою і духом народовські. Більшість із цих поезій публіцистична за своїм характером, їм властиве прагнення розвивати

певну соціально-філософську тему, осмислити історичний шлях свого народу. В 1875 р. у «Друзі» була розгорнута дискусія, яка свідчила про початок становлення в Галичині національної інтелігенції.

Наприкінці 1875 р. — на початку 1876 р. у журналі «Друг» друкувалась перша науково-публіцистична стаття Івана Франка «Женщина-мати». Це були перші прояви інтересу Каменяра до жіночого питання, але публікація свідчить про відсутність у нього чіткого світогляду та розуміння суспільних проблем.

У критичних статтях Івана Франка виявилось прагнення до зміни ідейного напрямку та мови «Друга». Шляхом боротьби та подолання формальностей журнал упевнено йшов до української мови. В середині 1876 р. редакція журналу заявила, що вона прийняла «річ живу мало- і великороську... <...>

Щоби дати чистий її образець» [4, 63].

Іван Франко, разом з Михайлом Павликом, у критично-публіцистичному відділі «Друга» в 1876 р. порушили цілий комплекс важливих суспільно-політичних питань. Каменяр опублікував упродовж року дев'ять статей та рецензій. Зокрема, у статтях 1876 р. «Слівце критики» та «Поезія і її становисько в наших временах» спостерігаються перші прояви уваги автора до проблем народності в літературі. В рецензіях Івана Франка художні твори розглядаються в органічній єдності з їх суспільним змістом.

Після репресій початку 1877 р. москвофільська частина редакції перехопила ініціативу та почасти змінила характер видання. За цей період Іван Франко опублікував у журналі три белетристичних творів — оповідання на робітничу тему. Кількість критичних матеріалів «Друга» як і їхня якість значно поступалася в 1877 р. попередньому року. Франко разом з Павликом втрачали інтерес до видання та працювали над проектами нових.

Наприкінці 1870-х — на початку 1880-х рр. однією з провідних тем публіцистики Каменяра стає робітнича тема, що органічно витікала з його задуму «змалювати життя галицького народу в усіх його верствах і проявах». Своїм головним завданням у цей період Франко вважав пробудження суспільної думки — «збудити в голові думки». Діяльність, розпочата під час співпраці з Павликом у журналі «Друг», знайшла своє продовження в публікаціях поета на сторінках нових видань, таких, як «Громадський друг», «Дзвін», «Молот» та «Світ». Ці

журнали нерозривно пов'язані з ім'ям Франка. Вони були перш за все літературно-художніми виданнями. Але була представлена й літературна критика публіцистичного характеру.

Іван Франко як співредактор відіграв видатну роль у виданні журналу «Громадський друг», який після виходу двох місячних номерів з цензурних причин перейшов у формат альманаху під назвою «Дзвін», а потім — «Молот». Задум створити журнал прийшов до Каменяра та Павлика після судового процесу та в'язниці, коли після виключення з університету вони зрозуміли неможливість педагогічної кар'єри. Молоді люди змушені були «добиватися хліба на разі журналістикою». Ідею створення журналу підтримав Михайло Драгоманов, який віддав частину своєї Уваровської премії на його видання. В середині березня 1878 р. «Громадський друг» уже потрапив до друкарні. Функцію видавця, тобто особи відповідальної перед законом, взяв на себе Михайло Павлик. Всю роботу в журналі вони вели лише вдвох. На початку квітня 1878 р. журнал вийшов накладом 172 примірника, але через кілька днів був конфіскований та рішенням суду знищений. Друге число журналу від 12 травня спіткала така ж доля.

Щоб уникнути цензурних заборон, Павлик та Франко вирішили видавати збірку під назвою «Дзвін». Її упорядником був Каменяр, оскільки Павлика відволікала судова тяганина, а потім і відбуття впродовж трьох місяців покарання у в'язниці.

«Дзвін» вийшов на початку серпня 1878 р. накладом 600 примірників. Франко та Павлик, не отримавши дозволу влади, почали активно розповсюджувати збірку в Галичині та Україні. На початку вересня крайовий суд заборонив поширення «Дзвону» за публікацію матеріалів у рубриках «Вісті з України» та «Вісті з Галичини», в яких автор глузував з судових установ та політичних властей. Вийшовши з в'язниці, Павлик подав скаргу до вищого крайового суду, яка теж була відхилена. Але справа набувала все більшого й більшого розголосу, що сприяло підсиленню інтересу читачів до видання.

Під час ув'язнення Павлика Франко продовжував підготовку до друку чергової збірки. Вона вийшла під новою назвою — «Молот». Вочевидь, джерелом назви була поезія «Каменярі», надрукована у «Дзвоні», з її образом тисяч молотів, що дроблять скелю. Вироком суду на початку березня 1879 р. «Молот» теж був заборонений. Ми-

хайло Павлик, щоб уникнути чергового ув'язнення, змушений був емігрувати.

У публіцистичних матеріалах, розміщених Франком у цих виданнях, визначились основні теми та проблеми, які цікавили автора. Цікаві за своїм змістом і формою викладу інформаційні підзаголовком «Вісті з України» та «Вісті з Галичини». Одним із авторів «Вістей з Галичини» в альманасі «Молот» був Іван Франко. В них все посилювалась робітнича тема, яку до нього власне ніхто не розробляв. Це звернення було продиктоване суттєвими змінами в світогляді письменника, який знаходився під впливом соціалістичних ідей. Популярному викладу теорії соціалізму Франко присвятив публіцистичний нарис «Моя стріча з Олексою» («Дзвін»). Автор контурно намалював картину нового життя. Картина майбутнього подана в нарисі в утопічній формі. Вона обмежена рамками села, сільського господарства. Ця проблематика в подальшому була однією з провідних у публіцистиці Каменяра.

З соціалістичних позицій Франко писав і про інтелігенцію. В «Молоті» була надрукована його стаття «Критичні письма о галицькій інтелігенції». В них представлена нищівна критика обох партій галицької інтелігенції — москвофільської та народовчої. Не зважаючи на певні розходження їх політичних платформ, ідейна основа в них одна — буржуазний лібералізм як наслідок революції 1848 р.

Набагато пізніше Франко писав у статті «З останніх десятиліть XIX в» про молоде покоління письменників: «Соціалістична критика суспільного ладу давала їм вказівки, де шукати в тім житті контрастів і конфліктів...». Першим яскравим виступом публіциста на робітничу тему була стаття «Зарібки і життя львівського зецера» («Молот»).

Публіцистика Івана Франка наступних років зосереджена у двох основних органах — газеті «Праса» і в журналі «Світ». Газетна публіцистика Каменяра присвячена виключно робітничій темі, а публікації в журналі досить різноманітні. В «Світі» надруковані такі відомі праці, як статті «Католицький панславізм» «Війни і військо в наших часах», «Чи вертатись нам назад до народа?», «Чи ми хоч тепер прокинемось?» та інші.

Політичні статті І. Франка — творця кількох партій у Галичині, зокрема радикальної, — це історія політичної роботи, життя та боротьби його однодумців. У «Житті і Слові» він вів рубрику «Політична

хроніка», що давало можливість стежити майже за всіма політичними з'їздами партій, боротьбою між москвофілами й народовцями та радикалами, українцями й поляками, роздивлятися передвиборну боротьбу всілякого сторонництва, виборів до австрійського та львівського сеймів. А також відповіді Івана Франка, як одного з творців партій, своїм опонентам («Як я став «казенним радикалом»).

Під умовною назвою «Туманення, визискування, упослідження» («Дзвін», 1878) Іван Франко друкував розповіді селян із різних повітів Галичини, зокрема з його рідного села Нагуєвичі Дрогобицького повіту, про визиск і пригнічення простого люду з боку попів та інших соціальних п'явок.

В одному з оповідань прямо зазначено, що «піп працює з жидом рука в руку», але попи деруть «гірше жида». Ось де моральний занепад духівництва, чи то образ соціального визискувача. А ще так зване «вузькоглядство захисників віри і релігії», а ще надужиття урядників, від котрих не раз доводилося терпіти селянинові.

Для ознайомлення з поглядами Каменяра на політичне життя західноєвропейських країн існує Франковий переклад нарису Шарля Сеньобоса «Сучасна Англія», надрукований окремим відбитком 1898 року. Розповідь ця не просто дотична до британської політики та її реформ, парламентських виборів, а розкриває явища політичного життя на Британських островах, що може стати в пригоді не лише для історика, а й для нинішнього українського парламентського політикуму, уряду, партійців, політологів. А для Каменяра політичний розвиток України був надто важливим. Адже політика формувала устрій держави, боротьба між партіями була наукою, тобто мала стати для українських прибічників хай і теорією, але підручником їхнього «копошіння і тузування». Виступ поета Байрона на захист лудитів, Бабефа проти великих магнатів і приватної власності, що таке чартизм, хто такі консерватори, віги, фабіанці, боротьба між партіями та громадськими утвореннями тощо. Все це екстраполюється, наприклад, на політичні перипетії сьогодення, на тло міжпартійних, міжконфесійних і міжетнічних протистоянь. Зрештою, війна та боротьба Ірландії з Англією, що триває з 1793 року за незалежність, хоч і створено Сполучене Королівство Великої Британії й Ірландії, триває й досі.

Таким чином, навіть лаконічний огляд журналістської та публіцистичної діяльності Каменяра до початку роботи в часописі «День»

свідчить, по-перше, про актуальність та гостроту питань, які піднімались власне автором-початківцем. По-друге, вражає палітра проблематики ранньої публіцистики Івана Франка. Його турбує доля селянина, становище українців у Галичині, котрі потрапили під управління поляків, піднімається робітнича тематика, проблеми освіти та роль церковнослужителів у суспільному житті. Головне те, що молодий Франко цікавиться життям українців у Галичині в усіх його проявах, намагається відтворити його цілісну картину.

Часопис «Діло» за характером свого багаторічного впливу на суспільну думку, перш за все на читачів Західної України, може бути поставлений на перше місце в українській журналістиці. Саме під час роботи в цій газеті (1883–1885 рр.) зміцнів талант публіциста та полеміста Івана Франка. Цьому передувала наполеглива праця Каменяря як журналіста та публіциста в періодичних виданнях, які хоч і були недовговічними, дозволили набути необхідний досвід та відкрити неабиякі здібності автора-початківця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Александров О.* Тези до теорії публіцистики / Олександр Александров // *Діалог. Медіа-студії* : зб. наук. пр. — О. : Астропринт, 2007. — Вип. 6. — С. 282–288.
2. *Александров О.* Базова модель публіцистичної комунікації / Олександр Александров // *Діалог. Медіа-студії* : зб. наук. пр. — О. : Астропринт, 2013. — Вип. 15. — С. 7–16.
3. *Возняк М.* До публіцистичної діяльності Ів. Франка в рр. 1879–1883 / М. Возняк // *За сто років. Матеріали з громадського й літературного життя України XIX й початків XX століття*. — К., Державне видавництво України, 1928. — Книга четверта. — С. 225–268.
4. *Дей О. І.* Українська революційно-демократична журналістика: Проблема виникнення і становлення / О. І. Дей. — К. : Видавництво Академії Наук Української РСР, 1959. — 491 с.
5. *Здоровега В. Й.* Іван Франко і українська публіцистика [Електронний ресурс] / В. Й. Здоровега. — Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/zbirnyk07/Zbirnyk07_Zdorovega.htm
6. *Михайлин І. Л.* Історія української журналістики XIX століття : підручник / Михайлин І. Л. — К. : Центр навчальної літератури, 2003. — 720 с.
7. *Франко І.* Мозаїка із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50-ти томах / І. Франко. — Л. : Каменярь, 2001. — 434 с.

8. *Нечиталюк М. Ф.* Зачинатель теорії публіцистики. Деякі питання теорії публіцистики в інтерпретації Івана Франка / М. Ф. Нечиталюк // Збірник праць кафедри української преси. — Л., 2000. — Вип. 3. — С. 211–219.
9. *Франко І.* Зібрання творів у 50 томах / І. Франко. — К. : Наукова думка, 1976–1984.
10. *Шаповал Ю. Г.* «Діло» (1880–1939 рр.) : Поступ української суспільної думки / Ю. Г. Шаповал. — Л., 1999. — 384 с.
11. *Шлемкевич М.* Новочасна потуга (ідеї до філософії публіцистики) / М. Шлемкевич // *Верхи життя і творчості*. — Нью-Йорк; Торонто. — Т. 5. — С. 111–112.

Одержана 10.09.2015